

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏ
ՀԱՅԱՀԱՏԻՆՑԻՆ ՎԱՐՋՈՒԹՅՈՒՆ

Ա.ԴԱՄՅԱՆ Ս., ԽՐԻՄԼՅԱՆ Ա.

ԴԱԼՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ԱԳՐՈՏԵԽՆԻԿԱՆ

05 FEB 2018

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ՀՈՂԺՈՂԿՈՄԱՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՅԻՆ ՎԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆ

633.48

ԱԴԱՄՅԱՆ Ա., ԽՐԻՄԼՅԱՆ Ա.

ԴԱԼՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ԱԳՐՈՏԵԽՆԻԿԱՆ

Պատ. խմբագիր՝ Խ. Հովսեփյան
Թարգմանեց՝ Զ. Ասովաճատրյան
Տեխ. խմբ. և սրբագրիչ՝ Խ. Այվազյան
Գլխավորի Լիազոր Ձ 1199
Հրատար. Ձ 440 տիրաժ 1500, պատվեր 595
Հանձնվել է արտադրության 1937 թ. հունիսի 7-ին
Ստորագրված է տպագրելու 1937 թ. հուլիսի 8-ին
Գյուղերատի տպարան, Յերևան, Նալբանդյան, 11

ԳՕՈՒՂԸԲԵՑ

1937

ՇԵՐԵՎԵՆ

НАРКОМЗЕМ АРМ. ССР
ЗЕРНОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Адамян С. и Хримлян А.

АГРОТЕХНИКА
ДАЛМАТСКОЙ РОМАШКИ

Сельхозгиз, Ереван, 1937 г.

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Մեր սոցիալիստական դաշտերի, մասնավորապես նրա լեռնային մասի աշխատավորությանը միանգամայն հայտնի յե լվածադիկը: Շատ շատերը գիտեն անգամ այդ բույսի պատմությունը, գիտեն թե ինչպես նախահեղափոխական շրջանում բուրժուազիան աշխատում եր գիշատիչ ձևով իր անձնական շահին ծառայեցնե մեր յերկրի ամեն մի բարիքը, այդ թվում նաև մեր դաշտերի լվածադիկը:

Ինչ ե ասում պատմությունն այդ առթիվ: Դեռ 14—15-րդ դարերում Հայաստանի գյուղացիության զգալի մասը գիտեր լվածադիկն իբրև թունավոր նյութ՝ զանազան միջատների, այդ թվում նաև իբրև լվի դեմ պայքարելու միջոց, վորից և ստացել ե յուր անունը:

Ահա այս հանգամանքը խթան ե հանդիսանում լվածադիկն իբրեւ պարանք արտահանելու, յերբեք չմտածելով նրա ավելի ռացիոնալ ոգտագործման ուղղությամբ: Յեւ դեռ 19-րդ դարի սկզբից լվածադիկի արտահանումն ավելի լայն ծավալ ե ընդունում. մեկը մյուսի հետեւից առաջ են գալիս Սմբատյաններ, Միրզոյաններ (վերջինս իբրև աղցիոներական ընկերություն), վորոնք իրենց նպատակ եյին դրել հանուն իրենց անձնական շահի արտահանել մեր յերկրի համար

խոշոր նշանակութիւն ունեցող թանգարժեք նյութերը, այդ թվում նաև լվածաղիկը:

Ըստ տվյալների՝ 1850 թվականից սկսած Կովկասից տարեկան 720.000 ֆունտ լվածաղիկ և նրանցից պատրաստած փոշի, իսկ Հայաստանից յուրաքանչյուր տարի հազարավոր փթերով լվածաղիկ ե արտահանվելիս յեղել: Հետագայում, Դալմաթյան յերիցուկի հանդես գալուց հետո միայն այդ տեմպն սկսում ե նվազել, իսկ համաշխարհային պատերազմից հետո ու մանավանդ հակահեղափոխական դաշնակցության քայքայիչ քաղաքականության հետեւանքով, մաուզերիստների կառավարության որոք այդ գործը ևս, ինչպես առհասարակ ժողովրդական տնտեսության մնացած բոլոր ճյուղերը, քայքայման ե յենթարկվում և բոլորովին դադարում ե իբրև հանրագուտ նյութ ոգտագործվել:

Միայն Խորհրդային իշխանության ջանքերով, տնտեսական խոշոր նշանակութիւն ունեցող բազմաթիվ ձեռնարկումների շարքում, լվածաղիկի գործը ևս սկսում ե վերականգնվել և հսկա քայլերով զարգանալ:

Սկսած 1931 թվականից մինչև 1935 թվականը տեղական վայրի լվածաղիկ հավաքվել ե 2500-ից մինչև 8647 կիլոգրամ տարեկան: Դրան

զուգընթաց նույն ժամանակամիջոցում կազմակերպվում ե դեղաբույսերի, այդ թվում նաև պերետրումի հատուկ խորհտեսութիւն՝ Գետավանում, վորտեղ, մանավանդ վերջին յերեք տարվա ընթացքում՝ 1933-36 թվականներին, թե Դալմաթյան յերիցուկի ագրոտեխնիկան ե ուսումնասիրվում, թե ցանքի հետագա լայնացման համար անհրաժեշտ տնկադաշտեր և սածիլանոցներ են ստեղծվում: Շնորհիվ այդ հանգամանքի 1936 թվին դալմաթյան յերիցուկի ցանքին լայն ծավալ ե տրվում և առաջին անգամ 1936 թվի աշնանից ցանքերն Ստեփանավանի շրջանից տարածվում են դեպի Ամասիայի, Ապարանի, Մարտունու, Բասարգեչարի շրջանները, ընդհանուր ցանքի ու սածիլանոցի տարածութիւնը հասցնելով 70 հեկտարի:

Ահա այդ կարճ ժամանակամիջոցի վորձերի և մասսայական աշխատանքի արդյունք ե նաև ներկա աշխատութիւնը, վորի նպատակն ե մեր կոլտնտեսական մասսային տեղյակ պահել և սովորեցնել դալմաթյան յերիցուկի մշակույթն ու ագրոտեխնիկական կարևորագույն ձեռնարկումները:

Մեզ համար իբրև միանգամայն նոր կուլտուրայի վերաբերող աշխատութիւն, անշուշտ, նա կունենա խոշոր թերութիւններ, վորոնք մեր սոցիալիստական դաշտերի ստախանովականների

փորձի հիման վրա, անպայման, հետազայում կը
շտկվեն և կհարմարեցվեն մեր պայմաններին:

Այդ շտկումներից մեկն ել վերաբերում է
հատուկ սածիլանոց ստեղծելու խնդրին: Թեև այս
աշխատության մեջ հեղինակները դալմաթյան յե-
րիցուկի մշակույթին իբրև անհրաժեշտ պայ-
ման համարում են հատուկ սածիլանոցների կազ-
մակերպումը, սակայն կարծում ենք, Վոր այս
տարվա տված փորձերը կը գան ապացուցելու,
վոր առանց սածիլանոցի—հենց անմիջապես դաշ-
տում՝ համապատասխան միջարքային տարա-
ծության (70 սմ) վրա շարքերով ցանված սեր-
մերով ել շատ հեշտությամբ կարելի յե այս կուլ-
տուրան տարածել: Հետևապես անհամեմատ կը
հեշտանա դալմաթյան յերիցուկի մշակման գոր-
ծը, մանավանդ աշխատանքների մեքենայացման
և սածիլանոցի աշխատանքները վերացնելու մի-
ջոցով: Սակայն սկզբնական այս յերկու տարին
դեռ պետք է շարունակենք սածիլանոցների կազ-
մակերպումը, իհարկե, Վոչ իբրև ագրոտեխնի-
կական անհրաժեշտ մի ձեռնարկում, այլ միայն և
միմիայն սերմերի ստացման կոեֆիցիենտը բարձ-
րացնելու և կուսակցության ու կառավարության
կողմից մեզ առաջադրված 4—5 հազար հեկտար
դալմաթյան յերիցուկի ցանքի պլանն ապահովելու
մի միջոց, վորից հետո (թերևս նույնիսկ 38

թվականից) դալմաթյան յերիցուկի համար սա-
ծիլանոց կազմակերպելը միանգամայն ավելորդ
կհամարվի:

Նման պայմաններում դալմաթյան յերիցուկը,
անշուշտ, խոշոր տնտեսական եֆեկտ կունենա և
վերջին հաշվով մեր կուլտնտեսականներին ե՛լ ա-
վելի ունևոր դարձնելու, նրանց կուլտուր-կեն-
ցադային կյանքը բարվոքելու խթաններից մեկը
կհանդիսանա:

Խ. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Յ Յ Ո Ւ Ն

Հայաստանում առաջին անգամ դալմաթյան յերիցուկը մշակվել է Ստեփանավանի շրջանի Գետավան խորհրդատեսությունում, վորտեղ աճեցվում էյին դեղաբույսեր, յեթերային յուղ տվող և տեխնիկական կուլտուրաներ:

Դալմաթյան յերիցուկի փորձնական աշխատանքներն սկսվեցին 1932 թվին՝ արտասահմանից ստացված սերմերով: Այդ սերմերի ծլունակությունը հավասար եր 30—35%֊ի:

Այդ սերմերը ցանվեցին և աճեցվեցին տաք և ցուրտ ջերմոցներում և ստացված սածիլները տնկանյութ ծառայեցին արտադրական պլանտացիաների համար:

Տնկանյութի աճեցման վերաբերյալ հետեւյալ փորձերը կատարվեցին: Յանքը տաք և ցուրտ ջերմոցներում, թեփի տակ (մարգերի յերեսը ծածկվում եր թեփով), ցանքը վաղ և ուշ դարնանը և ուշ աշնանը:

Յերկու տարի շարունակ տարված հիշյալ փորձերի հիման վրա, և յեխելով 1934 թ. ուշ աշնան ցանքի արդյունքներից, դալմաթյան յե-

րիցուկի ցանքի ամենալավագույն ժամկետ ընդունվեց ուշ աշնանացանի ցանքը:

Ջերմոցներում սածիլ աճեցնելն արդյունավետ չե, վորովհետև այդ դեպքում սածիլների ինքնարժեքը բարձրանում և և այդ տնկանյութն եժանացնելու համար, յեխելով կատարված փորձերի արդյունքներից, տնկանյութի հետագա աճեցումը ջերմոցներից վերջնականպես տեղափոխվեց տնկարան:

1933 թվի աշնանը հիմնադրվեց 5 հեկտար տարածությամբ պլանտացիա. 1934 թվին դալմաթյան յերիցուկի պլանտացիաների տարածությունն արդեն հասավ 15 հեկտարի, 1935 թվին՝ 20 հեկտարի և 2 հեկտար ել վարդաբլուրի կուտնտեսությունում: Դալմաթյան յերիցուկը Հայաստանում մշակության մեջ մտցնելու գործում այս կուտնտեսությունը պիտներ հանդիսացավ:

Յանքի վրա տարված լավ խնամքի շնորհիվ 1936 թվին ստացված սերմացուն արդեն ուներ 64% ծլունակություն, այսինքն՝ յերկու անգամ ավելի բարձր, քան արտասահմանից ստացված սերմերի ծլունակությունը:

Ստեփանավանի շրջանում (նախկին Գետավան խորհրդատեսությունում) դալմաթյան յերիցուկի մշակության վերաբերյալ կատարվող գիտահետազոտական աշխատանքներն անհրաժեշտ և կատարել հաև այն շրջաններում, վորոնք նոր

են սկսում զբաղվել այս կուլտուրայով, մանրամասն ուսումնասիրելով հողային, կլիմայական պայմանները և այլն:

Համաձայն ԽՍՀՄ և ՀԽՍՀ Հողօրենսդրության վորոշման՝ դալմաթյան յերիցուկը մշակության մեջ մտցնելու մասին, Հայաստանի լեռնային շրջաններում այդ կուլտուրայի ցանք եր կատարված, վորի հետևանքով 1937 թվի համար Ստեփանավանի, Ասլարանի, Ամասիայի, Բասարգեչարի և Մարտունու շրջաններում ունենք 10 հեկտար տնկարան (վորի սածիլներով կարելի յե տընկել 150 հեկտար պլանտացիա), 44 հեկտար պլանտացիա (20 հեկտար ծաղկաբեր և 24 հեկտար 1936 թվին տնկած սածիլներից) և 16 հեկտար ցանովի պլանտացիա: Այսպիսով այդ շրջաններում դալմաթյան յերիցուկով ընդամենն զբաղված ե 70 հեկտար:

ԴԱԼՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿ

Դալմաթյան յերիցուկը (*Pyrethrum cinerariaefolium* Trev.) պատկանում ե բարդածաղկավորների ընտանիքին. բազմամյա բույս ե: Դաշտում մնում և ոգտագործվում ե 10 տարուց վոչ պակաս: Տերևները փետրածե կտրտված են. կանաչավուն-մոխրագույն ծաղկափթթուլթյունը կազմված ե կենտրոնական խողովակաձև դեղին ծաղիկներից, վորի շուրջը դասավորված են դեղ-

նա-սպիտակ լեզվակաձև ծաղիկներ: Այդ զամբյուղի տրամագիծը 5—12 միլիմետր ե: Հոտը բնորոշ ե:

Առաջին տարվա բերքահավաքի ժամանակ դալմաթյան յերիցուկի թփի ծաղալը հետևյալն ե. տրամագիծը—հողի մակերեսին 15 սմ, իսկ թփի վերևում՝ 20—25 սմ, բարձրությունը՝ 25—30 սմ: Յերկրորդ տարին թփի ծաղալը միջին հաշվով լինում ե տրամագիծը ցածում՝ 20 սմ, թփի վերևում՝ 30—35 սմ, բարձրությունը՝ 35—40 սմ:

Առաջին տարին մեկ թփի վրա լինում ե 50—120 ծաղիկ, յերկրորդ տարին 100—200 ծաղիկ, իսկ վորոշ թփերի վրա՝ 300 ծաղիկ:

Մեկ ծաղիկը չչորացրած վիճակում կշռում ե 0,78 գրամ (միջինն 8 կշռումից), իսկ չորացնելուց հետո՝ 0,24 գրամ:

Չորս մաս չչորացրած ծաղկից չորացնելուց հետո միջին հաշվով ստացվում ե մեկ մաս չորացրած, այսինքն՝ 100 կգ թարմ ծաղկից ստացվում ե 25 կգ չորացրած:

Դալմաթյան յերիցուկի ծաղիկները, ինչպես նաև տերևներն ու ցողունները պարունակում են յերկու տեսակ յեթերատու յուղ, վորոնք կոչվում են պիրետրին 1-ին և պիրետրին 2-րդ (ծաղիկների մեջ պիրետրինի պարունակությունն անհամեմատ ավելի մեծ ե, քան տերևների և ցողունի մեջ):

Նկ. 1. Յերիցուկի թուփը՝ ծաղիկներով

Պիրեոքինը թույն է, վոր գործ են ածում
գյուղատնտեսական և այլ ֆասսատուների դեմ
պայքարելու համար:

ԴԱՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ

Դավամթյան յերիցուկը տարածված է Դի-
նարյան ալպերի լեռնային պայմաններում՝ Հեր-
ցեգովինայում և Դավամթիայում:

Դավամթյան յերիցուկը մշակվում է Ֆրան-
սիայի հարավում, Իսպանիայում, Իտալիայում և
հատկապես Ճասպոնիայում, վորն այս կուլտուրայի
մշակման տեսակետից ամբողջ աշխարհում առա-
ջին տեղն է զբաղում:

Խորհրդային Միությունում դավամթյան յե-
րիցուկի մշակութամբ առաջին անգամ սկսեցին
զբաղվել 1930—1931 թվերին Ղրիմում՝ ընկ.
Մոլոտովի անվան բուսաբանական այգում (նախ-
կին Նիկիտսկի այգի):

Ավելի ուշ, 1932 թվին դավամթյան յերի-
ցուկի մշակման փորձեր զբվեցին Վորոնեժում՝
«Սպարտակ» խորհրդատեսությունում և Հայաս-
տանում՝ նախկին «Գետավան» խորհրդատեսու-
թյունում:

Այս կուլտուրայի մշակման համար հիմա-
կան ջրջաններ են հանդիսանում Հայաստանի լեռ-
նային ջրջանները, վորոնք իրենց թե հողային և

Թե կլիմայական պայմաններով միանգամայն համապատասխանում են դալմաթյան յերիցուկի զարգացման համար պահանջվող պայմաններին: Այդպիսի համապատասխան շրջաններ են՝ Ստեփանավանի, Ամասիայի, Ապարանի, Մարտունու և Բասարզեչարի շրջանները: Այս շրջաններում արդեն կան դալմաթյան յերիցուկի ցանքեր ու տընկված դաշտեր:

Աղյուսակ № 1

Դալմաթյան յերիցուկի մեակման տարածությունները
բազմաթիվ 1936 թվին

№ ըստ կարգի	Շրջանների անունները	Պլանտացիա՝ հեկտար	Տնկարան՝ հեկտար	Ընդամենն ամբողջ շրջանում՝ հեկտ.
1	Ստեփանավանի	44 *)	2,5	46,5
2	Ապարանի	6,5	2,4	8,9
3	Ամասիայի	2,7	2,0	4,7
4	Բասարզեչարի	3,0	2,0	5,0
5	Մարտունու	3,08	1,06	4,14

Ընդամենը շրջաններում 59,28 9,96 69,24

Դալմաթյան յերիցուկի մշակութային հետագա զարգացումն ու ընդլայնումը մեծ հաջողությամբ կարելի չէ անցկացնել նաև Կիրովականի, Դիլիջանի և Սիսիանի շրջաններում:

Հայաստանում դալմաթյան յերիցուկը կարող է բուսել մինչ 5000 և ավելի հեկտար տարածություն:

*) Մադկատու պլանտացիա՝ 20 հեկտար, սածիլներով տնկած՝ 24 հեկտար, իսկ այս սյունակի մնացած թվերը ցանովի պլանտացիաներ են:

ՀՈՂԱՅԻՆ-ԿԼԻՄԱՅԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Դալմաթյան յերիցուկը պահանջում է բացառիկ փուխը, դյուրաթափանց, կրային հող: Ծանր կավային հողերը միանգամայն անպետք են այս կուլտուրայի զարգացման համար: Անպետք են նաև ցածրադիր հողերը, վորոնց ստորերկրյա ջրերը շատ մոտ են մակերեսին, ինչպես և թթու հողերն ու այն տեղերը, վորտեղ անձրևի հոսող ջրերը կանգ են առնում:

Հողի հավելյալ խոնավության առակայությունից այս կուլտուրան հիվանդանում է արմատային փտախտով:

Դալմաթյան յերիցուկի զարգացման համար բարենպաստ կլիմայական պայմաններ են հանդիսանում մեր լեռնային շրջանների կլիմայական պայմանները: Անջրդի պայմաններում մթնոորտային տեղումների քանակը պետք է լինի 500—600 միլիմետրից վոչ պակաս, և հատկապես ցանկալի չեն ապրիլի և հունիսի տեղումները:

Վորպես յերիցուկի զարգացման համար բարենպաստ կլիմա ունեցող վայրի, բերում ենք Ստեփանավանի միջին ամսական ջերմաստիճանները:

Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս	Ոգոստոս	Սեպտեմ.	Հոկտ.
6,3	10,3	13,6	16,1	18,6	14,2	9,6

Յեթե ապրիլին կամ մայիսին ջերմաստիճանը շատ բարձր լինի, ապա դալմաթյան յերիցուկի ծիւերի վրա ֆլասակար ազդեցություն կարող է թողնել, վորովհետեւ այդ ամիսներին նրա արմատային սիստեմը դեռ թույլ է և բարձր ջերմության ազդեցության տակ արագ գոլորշիացման համապատասխան քանակությամբ ջուր չի կարող հասցնել:

Քամիները նույնպես ֆլասակար ազդեցություն են թողնում դալմաթյան յերիցուկի թեցանքի և թե նոր տնկված թփերի վրա: Այդ պատճառով ել այն վայրերը, վորտեղ հաճախակի ուժեղ քամիներ են լինում, դալմաթյան յերիցուկի մշակման բարենպաստ շրջան համարվել չեն կարող:

ՀՈՂԱՍԱՍԻ ԸՆՏՐՈՒՅՈՒՆԸ

Դալմաթյան յերիցուկի լավորակ պլանտացիա ստանալու համար հիմնական մոմենտներից մեկը, վորի վրա պետք է առանձին ուշադրություն դարձնել, հողամասի ընտրությունն է:

Այս կուլտուրայի պլանտացիայի հողամասերը պետք է լինեն լանջերում կամ լեռների ստորոտներում: Հարթավայրերի հողամասերը կարելի չէ ոգտագործել պլանտացիաների համար մի-

այն այն դեպքում, յերբ նրանք վորոշ թեքություն ունեն, վորպեսզի ջուրը չհավաքվի և կանգ չառնի հողամասի վրա:

Հողամաս ընտրելիս պետք է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, վոր ուժեղ քամիներից պաշտպանված լինի:

ՀՈՂԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Դալմաթյան յերիցուկն աշնանը տնկելու համար հողը պետք է նախապատրաստել նախորդող կուլտուրաների բերքահավաքից հետո՝ 20 սմ վոջ պակաս խորությամբ խոր ցրտահերկ կատարելով: Հողամասերը պետք է հարթեցնել, լցնելով բոլոր փոսերն ու ակոսները և վերացնելով թրմբերը:

Պլանտացիաներ և տնկարաններ հիմնադրելիս դաշտի այն կողմում, վերտեղից հեղեղներ են սպասվում, հատուկ ջրտար առու յե պատրաստվում, վորպեսզի յեկող ջրերը դաշտը չանցնեն, այլ այդ առվով գնան:

Ցանքից կամ տնկելուց առաջ կատարվում է կրկնավար և հողամասը յերկու հետք փոցխվում է:

Նախքան վարելը, ինչպես նաև կրկնավարից ու փոցխից առաջ հողամասը պետք է մաքրել քարերից. բացի այդ, հատուկ ուշադրություն

դարձնել նաև մոլախոտերը վերացնելու վրա: Այս աշխատանքներն անհրաժեշտ ե կատարել բույսերի համար հողում լավագույն պայմաններ ստեղծելու և հետագա մշակման աշխատանքները հեշտացնելու համար:

Ս Ե Ր Մ Ա Ց Ո Ւ

Դալմաթյան յերիցուկի նորմալ զարգացման և բարձր բերք ստանալու համար անհրաժեշտ ե, վոր սերմացուն լինի լավորակ:

Լավորակ համարվում ե այն սերմը, վորի ծլունակութունը 60⁰/₀-ից, իսկ մաքրութունը՝ 95⁰/₀-ից պակաս չե: Սերմերը պետք ե լինեն մաքուր, վարակված չլինեն այլ բույսերի ու մոլախոտերի սերմերով և կողմնակի խառնուրդներով:

Լավ, առողջ և միահամուռ ծլելը կախված ե սերմերի ծլունակութունից:

Դալմաթյան յերիցուկի ցանքը կատարվում ե ուշ աշնանը (ձյան տակ): Մրա առավելութունն այն ե, վոր վաղ գարնանը ծիւերն արդեն դուրս են գալիս, և դրանով հետագա մշակման ու խնամքի աշխատանքն ել հեշտանում ե:

Բերքատվության բարձրացման համար անհրաժեշտ ե հատուկ ուշադրութուն դարձնել սերմացուի նախապատրաստման վրա:

Սերմացուի համար դալմաթյան յերիցուկի

ծաղիկների բերքահավաք կատարելիս ամենագուլ-խավոր խնդիրը հասունացման և հավաքի ժամանակը ճիշտ վորոշելն ե: Բերքահավաքի ճիշտ ժամանակը վորոշվում ե ծաղիկների գույնի ընդհանուր գորշացմամբ, ինչպես և նրանով, վոր մատով մի թեթև սեղմելիս սերմերը թափում են:

Հիշված մոմենտները ճիշտ վորոշելուց ե կախված սերմերի ծլունակության տոկոսը:

ՏՆԿԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒՄԸ

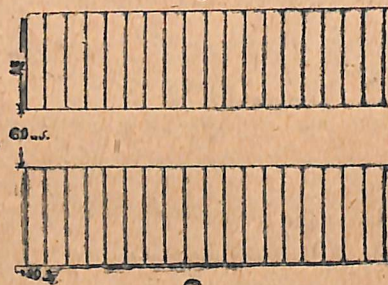
Դալմաթյան յերիցուկի սածիլները պատրաստվում են տնկարաններում:

Տնկարանները սովորաբար հիմնադրվում են ավելի բերրի և փուխը հողերում, վորոնք զբաղված են յեղել բանջարանոցային կուլտուրաներով և վորոնք գտնվում են ջրի մոտ՝ յերկարատև յերաշտ լինելու դեպքում ջրելու խնդիրն ապահովելու համար:

Տնկարանին հատկացված հողամասը խնամքով և խոր վարվում ե ու յերկու հետք փոցխվում, այնպես վոր ստացվի փուխը և հարթ մակերես: Բացի այդ, դաշտը մաքրվում ե մոլախոտերի արմատներից, կոճղարմատներից և քարերից:

Փուխը և հարթ մակերես ստանալուց հետո հողամասը դժանշվում ե: Գժանշումը կատարվում ե հետևյալ կերպ. դաշտը բաժանվում ե մեկ

մետր լայնությամբ մարգերի: Մարգերի մեջ 60 սմ լայնությամբ ազատ տարածություն է թողնելով, վորն ոգտագործվում է վորպես ճանապարհ, իսկ կարիք յեղած դեպքում ոգտագործվում է մարգերը ջրելու համար (տես նկ. 2): Հողամասը մարգերի բաժանելիս մարգերը պատրաստվում են ըստ հողամասի թեքության, վորպեսզի ջրելու հնարավորություն լինի:

Նկ. 2. Տնկարանի մարգերը

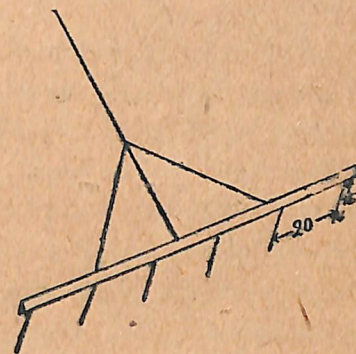
Խնամքի ու մշակման հետագա աշխատանքները հեշտացնելու համար անհրաժեշտ է, վոր մարգերը լինեն միատեսակ՝ լայնությունը 1 մետր, իսկ յերկարությունը 15—20 կամ ավելի մետր, նայած հողամասի հարմարությանը և ջրելու պայմաններին:

Վորքան վերջինս հնարավորություն է տալիս կանոնավոր վոռոգման տեսակետից, նույնքան և պետք է վերցնել մարգերի յերկարությունը:

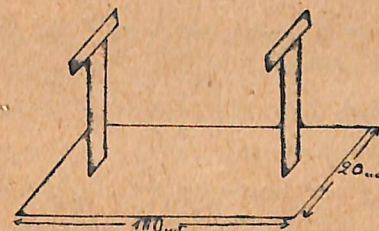
Ցանքից առաջ բոլոր մարգերը ձեռքի փոց-խերով փխրեցվում ու հարթվում են:

Ցանքի ժամանակ ակոսներ բաց անելու համար պատրաստում են ձեռքի հատուկ փայտյա մարկյոր՝ 6 հատ յերկաթե ատամով՝ միմյանցից 20 սմ հեռավորությամբ (նկ. 3):

Վերոհիշյալ մարկյորով մարգերի մեջ ըստ լայնության $1\frac{1}{2}$ —2 սմ խորությամբ ակոսներ են փորվում: Այդ ակոսների մեջ սերմը ձեռքով ցանվում է, հողով մի թեթեւ ծածկվում է ու անդացվում (տրամբով կայի յեյնթարկվում) (նկ. 4):

Նկ. 3. Փայտյա մարկյոր

Նկ. 4. Փայտե ափան (տրամբով կա)

Հողի տրամբով կան կամ գլանումը կատարվում է գըլխավորապես սերմերը քամիներից պաշտպանելու համար, վորոնք կարող են հողի վերի շերտը սերմերի հետ միասին մարգի միջից քշել, կամ վորոշ չափով տեղից շարժել ու կուտակել:

մարզի մի ծայրում և միաժամանակ, վոր կարե-
վոր նշանակութիւն ունի, հողի մեջ մազա-
կանութիւնն ուժեղացնելու և սերմերին ցածի-
շերտերից խոնավութիւն մատակարարելու հա-
մար:

Խորհուրդ չի տրվում դալմաթյան յերիցու-
կի ցանքը կատարել գարնանը կամ վաղ աշնանը:
ցանքի ամենալավ ժամանակը համարվում է
ձմռացանքը (ուշ աշնանը՝ ձյան տակ): Ուշ աշ-
նանը, ձյան տակ ցանված տնկարանը վեգետա-
ցիայի ընթացքում վոռոգման կարիք չի զգում:
միայն չորային ամառ լինելու դեպքում յերբեմն
մեկ անգամ ջրելու կարիք է լինում:

Ուշ աշնանը ցանելը նաև այն առավելու-
թիւնն ունի, վոր սերմերն անցնելով իրենց նա-
խապատրաստման ստադիան աշնանից մինչև
գարուն, միահամուռ ծլում են ու տալիս են լավ
առողջ ծիւեր:

Գարնանը ցանել խորհուրդ չի տրվում, վո-
րովհետև չորային պայմաններ լինելու դեպքում
սերմերը մնում են չոր, ուշ են ծլում և մոլա-
խոտերի ծիւերը նրանց խեղդում են: Բացի այդ,
գարնան ցանքի դեպքում հաճախ կարիք է լի-
նում վեգետացիոն ջուր տալ, վորը կատարվում
է ձեռքով և բարձրացնում է կուլտուրայի ինք-
նարժեքը:

Մարզերը հոսող ջրով ջրելը (յեթե ջուրը մար-

զի մեջ լճանում է) վնասակար ազդեցութիւն
է թողնում, մանավանդ յերբ ծիւերն արդեն դուրս
են յեկել:

Արևի ճառագայթների ազդեցութեան տակ
հողի մակերեսն ուժեղ տաքանալու հետևանքով
հաճախ նուրբ ծիւերը կարծես թէ խաշվում ու
վոջնչանում են, վորի հետևանքով տնկարանը
նոսրանում է: Ահա այս պատճառով գարնան
ցանքն աննպատակահարմար է, վորովհետև նա
աշնանը ցանածից մի քիչ ուշ է ծլում և ուժեղ
տաք յեղանակ սկսվելիս բույսերը դեռ փոքր են
լինում: Այն դեպքերում, յերբ անհրաժեշտ է
գարնանը ցանել, նոր դուրս յեկող ծիւերն արեւից
պաշտպանելու համար պետք է ստվերավորել:
Այդ նպատակով ոգտագործում են փայտի թեփ,
ծառի ճյուղեր կամ յեղեգից գործված խսիր-
ներ:

Ամենից նպատակահարմարը համարվում է
թեփը, վորովհետև այն նախևառաջ պահպա-
նում է հողի խոնավութիւնը, յերկրորդ՝ պաշտ-
պանում է հողի մակերեսն ուժեղ տաքացումից և
մատղաշ ծիւերը բավականաչափ պաշտպանվում
են վոջնչնցումից:

Մեկ հեկտար տարածութեամբ (չհաշված ճա-
նապարհները) տնկարան հիմնադրելու համար պա-
հանջվում է 20—25 կիլոգրամ 60% ծլունակու-
թիւն ունեցող սերմ:

Սերմերի ծլունակությունը բարձր կամ ցածր լինելու դեպքում ցանքի նորման ել համապատասխանորեն պակասում կամ ավելանում է:

Մեկ հեկտար տնկարանից կարելի չէ ստանալ այնքան սածիլ, վոր կբավարարի 15 հեկտար պլանտացիա տնկելուն:

Յուրաքանչյուր մարդու ճիշտ քանակությամբ սերմ ցանելու համար անհրաժեշտ է մեկ հեկտար ոգտակար տարածության նորման՝ 25 կիլոգրամը բաժանել մարդերի թվի վրա:

Որինակ՝ մարդի յերկարությունը 20 մետր է, լայնությունը՝ մեկ մետր, հետևաբար մեկ հեկտարում կլինի 500 մարդ: 25 կիլոգրամը բաժանած 500-ի վրա կստացվի 50 գրամ: Ուրեմն այս դեպքում յուրաքանչյուր մարդու պետք է ցանել 50 գրամ սերմ:

Վորպեսզի ցանելու ժամանակ հարմար լինի մեկ մարդի նորման հեշտությամբ վերցնել և ամեն անգամ կշռելու կարիք չլինի, համապատասխան չափի աման են վերցնում (որինակբաժակ) և յուրաքանչյուր մարդու այդ ամանով մեկ սերմ են ցանում:

Տ Ն Կ Ա Ր Ա Ն Ի Խ Ն Ա Մ Ք Ը

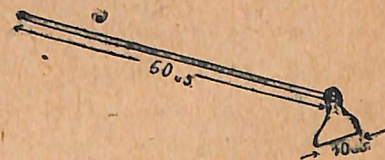
Գարնանը, յերբ յերիցուկն սկսում է ծլել, նրա հետ միասին ծլում են նաև շատ մուխոտեր և խնամքի առաջին ու ամենահիմնական աշխատանքը քաղհանն է: Առաջին քաղհանը պետք

է կատարել այն ժամանակ, յերբ կուտուրան արդեն 1—2 տերև է տվել (չհաշված շաքիլատերևները): Միջարքային տարածություններում քաղհանը կատարվում է փոքր հողուրագներով, իսկ շարքերի միջի մուխոտերը հեռացվում են ձեռքով:

Խնամքի յերկրորդ աշխատանքը նոսրացումն է: Նոսրացումը պետք է սկսել այն ժամանակ, յերբ 3—4 իսկական տերև է յերևացել: Նոսրացման հետևանքով ստացված բույսերը պետք է տնկել հատուկ այդ նպատակի համար նախապես պատրաստած մարդերում:

Նոսրացումը և պիկիրովկան անհրաժեշտ է կատարել ամպամած յեղանակին, անձրևից խոնավացած մարդերում:

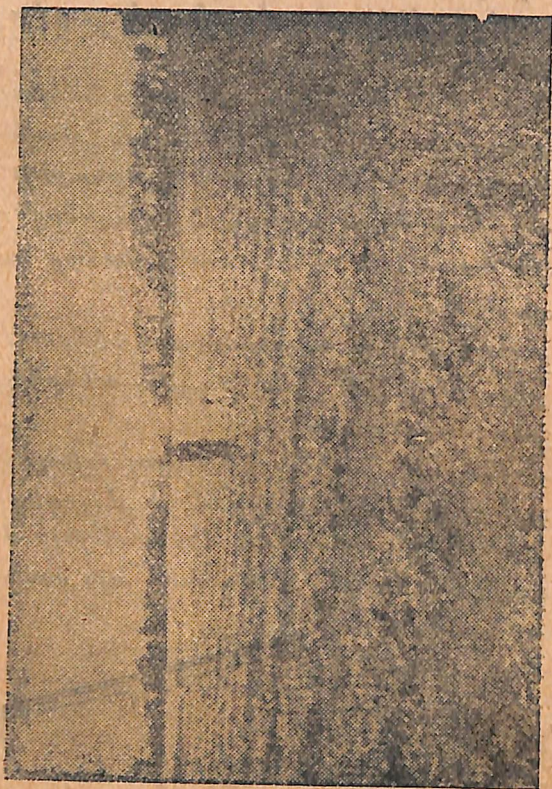
Նոսրացումը պիտի կատարել այնպես, վոր մարդու մնացած բույսերը մեկը մյուսից 5 սմ հեռավորություն ունենան: Պիկիրովկայի ժամանակ նույնպես պիտի պահպանել այս տարածությունը (բույսը բույսից 5 սմ հեռավորության վրա տընկել):

Տնկարանի հետա-

գա խնամքը (մինչև նկ. 5. Քաղհանի ուրազ պլանտացիա տեղափոխելը) հիմնականում կայանում է նրանում, վոր մարդերն ու ճանապարհները պահվեն մուխոտերից ազատ ու փութը

վիճակում: Վեգետացիոն շրջանի ընթացքում
սո վորաբար տնկարանը քաղհանվում է յերեք ան-
գամ:

Նկ. 6. Տնկարանի ընդհանուր տեսքը
Տնկարանի մշակման (խնամքի) աշխատանք-
ների ժամկետները հետևյալներն են.
Առաջին քաղհանը կատարվում է մայիսի առա-

ջին կեսին (5—10-ին), նորացումը՝ 25—30-ին,
յերկրորդ քաղհանը՝ հունիսի կեսերին (10—15-ին),
յերրորդ քաղհանը՝ ոգոստոսի առաջին կեսին
(10—15-ին):

Սածիլները տնկարանից հանում և իրենց
մշտական տեղում (սլլանտացիա) տնկում են
հոկտեմբերի վերջերին (25—30-ին):

ԾԱՆՈԹՈՒԹ — Ժամկետներն որի ենտիր են, հիմք ունե-
նալով Ստեփանավանի շրջանի ավյալները. դրանք փոփո-
խության կենթարկվեն, յերենլով տարբեր շրջանների պայ-
մաններից: Ուստի հիմնականում պետք է ղեկավարվել վերե-
վում հիշատակված՝ բույսի ֆազաների ավյալներով:

Մեկ հեկտար հեկտարի մշակման որի ենտիր համաճեքը

№	Աշխատանքի տեսակները	Մարդ-որվա արտադրան- քի նորման՝ հեկտարով	Մեկ հեկտա- րին պահանջ- վում է մարդ-որ
1	Վարը (յեզներով)	0,11	9
2	Փոցիում 2 հետք	1,0	1
3	Մարդեր պատրաստելը .	0,1	10
4	Մարկիրովկա (մարդեր պատրաստելը և աղոտներ քաշելը)	0,2	5
5	Ցանք	0,04	25
6	Սերմեր ծածկելը և տափանելը	0,2	5
7	Առաջին քաղհան	0,03	35
8	Նորացում և վերատնկում	0,05	20
9	Յերկրորդ քաղհան . . .	0,04	25
10	Մոլախոտերը գաշալից դուրս տանելը	0,2	5
11	Յերրորդ քաղհան	0,03	33

12	Սածիլները հողից հանելը և սարսիռով կան	0,04	25
13	Տնկելը և ջրելը	2000 հաա	25
14	Տնկարանը ջրելը	0,5	2
		Ընդամենը	225

Պ Լ Ա Ն Տ Ա Ց Ի Ա

Պլանտացիան կարող է լինել յերկու տեսակ՝ սածիլներով տնկված և սերմերով ցանված:

Ա) ՊԼԱՆՏԱՑԻԱՅԻ ՇԻՄՆԱԴՐՈՒՄԸ ՍԱԾԻԼՆԵՐՈՎ

Պլանտացիան հիմնադրվում է սածիլներով, ուշ աշնանը՝ հոկտեմբերին, նոյեմբերին, իսկ դեկտեմբերին կարելի յե տնկել միայն այն դեպքում, յեթե տնկելու ժամանակ հողը դեռ սառած չէ:

Սածիլները տնկում են 8—10 սմ խորության փոսերում, փորելով բահով կամ հողուլքով:

Սածիլներն ըստ հնարավորության պետք է աշխատել տնկել ամպամած յեղանակին, ավելի լավ է անձրեից հետո:

Ուղիղ շարքեր ստանալու համար անհրաժեշտ է հողամասը մարկյորով գծանշել և ապա տնկել՝ միջարքերում պահպանելով 70 սմ տարածություն, իսկ բույսերի մեջ՝ 30 սմ: Այս խտությունը տնկելու դեպքում մեկ հեկտարի համար կպահանջվի 47—48 հազար սածիլ:

Վորպեսզի անձրևի և ձյան ջրերը կանգ չառնեն և ջուրը չլճանա, վորը կարող է վնասել պլանտացիային, լվանալով հողը, լանջերում պլանտացիաներ զցելիս անհրաժեշտ է շարքերի ուղղությունը վերցնել փոքր թեքությամբ դեպի ցած:

Նորմալ և լավ պլանտացիա ստանալը կախված է նաև սածիլներից: Սածիլները պետք է լինեն առողջ, ջոկված և լավ զարգացած արմատային սխտեմով: Տնկելու ժամանակ սածիլի շուրջը հողն ամուր սղմվում է, վորպեսզի նրա արմատային սխտեմը փոսի մեջ ամուր նստի ու կպչի հողին:

Աշնանը, տնկելուց միառժամանակ հետո, կամ վաղ գարնանը պլանտացիայի այն տեղերում, վորտեղ տնկված սածիլները չեն կպել, լրացուցիչ տնկում են: Այս նպատակով, տնկած սածիլների քանակի 10—15% -ի չափով, տնկարանում անհրաժեշտ է ունենալ պահեստի սածիլ:

Բ) ՊԼԱՆՏԱՑԻԱՅԻ ԽՆԱՄՔԸ

Պլանտացիայի խնամքի հիմնական աշխատանքներն են՝ միջշարքերի ու շարքերի փխրեցումը և մոլախոտերի քաղհանը:

Պլանտացիայի հիմնադրման հաջորդ տարին (առաջին տարին) այդ գաշտում կատարվում է 3—4 քաղհան և մեկ կուլտիվացիա ել աշնանը: Յերկրորդ տարին, յեթե պլանտացիան չի նոսրա-

Նկ. 7. Դավթաթխյան յերեցուկի կուլտիվացիան

ցել, կատարվում է յերկու քաղհան, իսկ լավագույն պլանտացիաներում, միայն մեկ քաղհան, վորովհետև դալմաթյան յերեցուկը լավ զարգանալու դեպքում ինքը ճնշում է մոլախոտերին և հնարավորություն չի տալիս նրանց զարգանալու:

Սնցյալ տարիների պլանտացիաներում (2—3 և ավելի տարեկան) վեգետացիոն շրջանում, բացի յերեք անգամ քաղհանելուց, յերեք անգամ էլ հողը կուլտիվատորով փխրեցվում է:

Յերրորդ կուլտիվացիայի փոխարեն աշնանը, բերքահավաքից հետո, բուկլից է կատարվում, վորը դաշտը մաքրում է մոլախոտերից, փխրեցնում է հողը և դալմաթյան յերեցուկի արմատային սխտեմը պաշտպանում է ձմեռվա ուժեղ սառնամանիքներից:

Պլանտացիաների մշակությունը (քաղհան, կուլտիվացիա և այլն) կատարվում է հետևյալ որիննտիք ժամկետներին:

1-ին քաղհան, 1-ին կուլտիվացիա և լրացուցիչ սածիլելը մայիսի 1—10-ը.

2-րդ քաղհան, 2-րդ կուլտիվացիա — հունիսի 1—10-ը

3-րդ քաղհան և 3-րդ կուլտիվացիա — հուլիսի 1—10-ը.

4-րդ քաղհան և 4-րդ կուլտիվացիա, ըստ պահանջի:

Մեկ հեկտարի սաժիլ ճկեղու որիննսիր նորմաները

№ 16 ըստ կարգի	Աշխատանքի տեսակները	Մարդ-որվա արտադրան- քի նորման, հեկտարով	1 հեկտարին պահանջվում է մարդ-որ
1	Վարելը (յեղնեբույ) . . .	0,11	9
2	Փոցխում	1	1
3	Մարկիբուկա	0,1	10
4	Փոսեր փորելը	0,2	5
5	Սածիլները պլանտացիա . տեղափոխելը	45,000	0,5
6	Սածիլներ ցրելը	0,3	3,5
7	Տնկելը	0,042	25
8	Լքացուցիչ տնկելը (գարնանը)	0,33	3

Հնդկամէնք 57

Գ. ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ՑԱՆՔԸ ՍԵՐՄԵՐՈՎ

Այսպիսի պլանտացիայի համար հողը պետք է շատ խնամքով մշակված լինի, վորպեսզի հողի մակերեսին բոլորովին կոշտեր չլինեն, վորովհետև կոշտերը խիստ խանգարում են ցանելու համար ափոսներ բաց անելուն, ինչպես նաև սերմերը ծածկելուն ու տափանելուն:

Այսպիսի պլանտացիաների համար հողն անպայման պետք է նախորոք վարված լինի, իսկ

ջանքից առաջ կրկնավար արվի ու յերկու հետք
խաչաձև փոցիսվի այնպես, վոր հողամասի մա-
կերեսը բոլորովին հարթվի:

Խոսքն անցնում է հետևյալ ձևով. առնվազն 20 ամ խորությամբ վարվում ե և սկսված կավոր ու սովորական փոցխով կրկնակի փոցխվում, իսկ այն հողերը, վորոնք արդեն յեղեկ են մշակության տակ, նախորդ կուլտուրայի բերքը հավաքելուց հետո հողը վարվում ե և 2—3 հետք փոցխվում:

Հողամասը գծանշվում է ձիու մարկյորով, վո-
րի աստամեքի հեռավորությունը 70 սմ է (հկ. 8)՝

Յանքը կատարվում է մար-
կյորի բացած $1\frac{1}{2}$ -2 սմ խո-
րուխյամբ ափոսներում և
անմիջապես ձիու գլաններով
տափանվում:

Մեկ հեկտարին գործադր-
վելու յե 10 կգ 60⁰/₁₀₀ ծլու-
նակության սերմ: Յանքի
նորման կարող ե ավելանալ
կամ պակասել, նայած սեր-
մի ծլունակությանը:

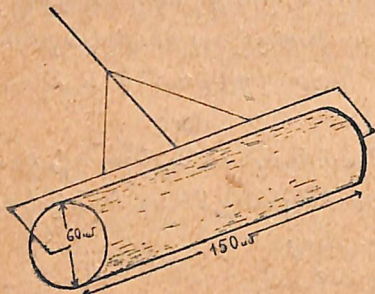
Նկ. 8. Փայտյա մարկյոբ

Մեկ հեկտարի սերմը ճիշտ բաշխելու համար
անհրաժեշտ է կիրառել հետևյալ կանոնը:

Հողամասի լայնութիւնը բաժանած միջշար-

քերի լայնության վրա հավասար ե ակոսների կամ շարքերի քանակին:

Որինակ, հողամասի լայնությունը 130 մետր ե կամ 13,000 սմ, իսկ միջշարքերի տարածությունը 70 սմ, հետևապես 13,000-ը բաժանելով 70-ի, կստանանք տվյալ հողամասի շարքերի քանակը՝ $13000:70=193$ շարք:

Նկ. 9. Փայտե գլան

Որինակ, 10 կիլոգրամը (10,000 գրամ) բաժանած 193-ի, հավասար ե 52 գրամի, այսինքն՝ ամեն մի շարքում պետք ե ցանել 52 գրամ սերմ:

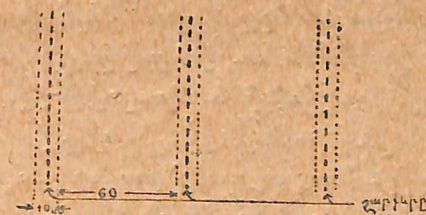
Ինչպես մարկիրովկան, այնպես ել ցանքը կարելի յե մեքենայացնել: Դրա համար գործ ե ածվում ձիու շարքացան, վորի խոփիկները դասավորված են 70 սմ հեռավորությամբ, իսկ ձեռքի տափանի փոխարեն պետք ե գործ ածել ձիու փայտյա գլան (Նկ. 9), վոր յերբեմն կցում են շարքացանին և այսպիսով ցանքի ու տափանելու աշխատանքները միաժամանակ են կատարվում:

Դալմաթյան յերիցուկի ցանքի համար կտրելի յե ոգտադործել խոտաբույսեր ցանելու շարքացանները, փոփոխելով խոփիկների միջի տարածությունն ու այն հասցնելով 70 սանտիմետրի և խոփիկների հետևից կցելով շղթաներ՝ ցանված սերմերը ծածկելու համար:

Դալմաթյան յերիցուկի ծիլերը շուտ ճանաչելու և շարքերը հեշտ վորոշելու համար խորհուրդ ե տրվում դալմաթյան յերիցուկի սերմի հետ միասին ցանել բողկուկի սերմ, նախորդ յերիցուկի սերմի հետ խառնելով նրա 50%-ի հափով բողկուկի սերմ, վորի թփերը հենց առաջին քաղհանի ժամանակ հանվում են:

Դ. ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ՑԱՆՔԻ ԽՆԱՍՔԸ

Ցանովի պլանտացիայի խնամքի հիմնական, կարևոր և պատասխանատու աշխատանքն առաջին քաղհանն ե:

Նկ. 10. Ցանքի շարքերը

Ծիլերը յերևալուց անմիջապես հետո պետք ե սկսել ձեռքի քաղհանը և առաջին հերթին ձեռքով քաղհանել շարքը, ընդգրկելով 10 սանտի-

մետք լայնությամբ շերտ, վորպեսզի շարքամե-
ջը հողուրագով քաղհանելիս յերիցուկը չփխսվի
(տես նկ. 10.):

Շարքերը ձեռքով քաղհանելուց հետո պետք
է սկսել միջշարքերի քաղհանը—հողուրագներով,
կամ, ավելի նպատակահարմար է, կուլտիվատոր-
ներով: Ամեն անգամ քաղհանից հետո մոլախո-
տերը դաշտից դուրս են տարվում և այրվում:

Առաջին քաղհանը ժամանակին և բարձր վո-
րակով կատարելուց է կախված պլանտացիայի
հետագա հաջողությունը:

Վեգետացիոն շրջանում կատարվում է յե-
րեքից չորս քաղհան և մեկ նոսրացում:

Յերկրորդ քաղհանից անմիջապես հետո
սկսում են նոսրացման աշխատանքը, բույսը բույ-
սից թողնելով 15 սմ հեռավորություն վրա, իսկ
այդ նոսրացումից ստացած սածիլներն ոգտա-
գործում են բաց տեղերը տնկելու համար:

Հետագայում վերը նշված ձևով կատարվում
է յերրորդ քաղհանն ու կուլտիվացիան:

Չորրորդ քաղհանի և կուլտիվացիայի շրջա-
նում (հոկտեմբեր-նոյեմբեր) պիտի կատարել
2-րդ և վերջին նոսրացումը՝ բույսը բույսից թող-
նելով 30 սմ հեռավորություն վրա:

Աղյուսակ № 4

Պլանտացիայի ցամփի մեկ հեկտարի մեակման
որինների համաճեղք

№ ըստ կարգի	Աշխատանքի տեսակները	Մարդ-որով արտադրանքի նորման հիշ- ատելով	1 Հեկտարին պահանջվում է մարդ-որ
1	Վարը (յեզներով)	0,11	9
2	Կրկնավար	0,12	8
3	Փոցխում	0,5	2
4	Մարկիթովկա	0,2	5
5	Ձեռքի ցանքը	0,05	20
6	Տախանելը՝ ձիու գլանով	1,0	1
7	1-ին քաղհան	0,03	35
8	Մոլախոտերը դաշտից դուրս տանելը	0,2	5
9	2-րդ քաղհան	0,04	25
10	Մոլախոտերը դուրս տանելը	0,2	5
11	1-ին նոսրացում	0,066	15
13	3-րդ քաղհան	0,05	20
13	Մոլախոտերը դուրս տանելը	0,2	5
14	2-րդ նոսրացում	0,66	15

Ընդամենը 170

Աղյուսակ № 5

Անցյալ տարիների պլանտացիաների մեկ հեկտարի
մեակման որինների համաճեղք

1	1-ին կուլտիվացիա	0,5 հեկ.	2
2	1-ին քաղհան	0,04 »	25
3	Մոլախոտերը դուրս տանելը	0,2 »	5
4	2-րդ կուլտիվացիան	0,5 »	2
5	2-րդ քաղհան	0,045 »	22
6	Մոլախոտերը դուրս տանելը	0,2 »	5
7	3-րդ քաղհան	0,05 »	20
8	Մոլախոտերը դուրս տանելը	0,2 »	5
9	Մաղիկների 1-ին հավաքը	20 կելո	40
10	» 2-րդ »	15 »	20
11	» 3-րդ »	10 »	10
12	Չորանոցներ տեղափոխելը	1200 »	0,25
13	Մաղիկների չորացումը	150 »	1
	» 3-րդ ծաղ	300 »	
14	» ձրաբույսը	0,5 հեկա	1
15	3-րդ կուլտիվացիան բուլկիցի հետ միասին	0,5 հեկա	2

Ընդամենը 135,25

ԴԱԼՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ԲԵՐՔԱՅԱՎԱՔԸ

Հավաքում են դալմաթյան յերիցուկի ծաղիկները, տերևներն ու ցողունները (փրեբը): Սկզբից հավաքում են ծաղիկները և ապա փրեբը:

Պլանտացիայի լրիվ ծաղկած ժամանակ, հուլիս ամսին սկսում են ծաղիկների հավաքը: Ծա-

ղիկներին հավաքը կատարվում է չոր, արևոտ յեղանակին: Վոչ մի դեպքում չի կարելի ծաղիկներին բերքահավաքը կատարել անձրևային կամ ամպամած յեղանակին, ինչպես նաև վաղ առավոտյան, ցողի ժամանակ: Վորովհետև այդ դեպքում ծաղիկներն իրենց բնական գույնը կորցնում և փչանում են: Ծաղիկներ-

նկ. 11. Յերիցուկի բերքահավաքի հավաքը կատարվում է ձեռքով կամ հատուկ հարմարեցված սանրներով:

Ծաղիկները պոկվում են 2—3 սանտիմետր յերկարությամբ ծաղկակոթուններով:

Քաղած ծաղիկները հավաքում են գոգնոց-

ներով կամ զամբյուղների մեջ, վորտեղից տեղափոխում են պարկերի մեջ և այդպես պարկերով տեղափոխում չորանոց:

Նկ. 12. Ծաղիկների մասսայական հավաքը

Աշխատանքային որում հավաքած ծաղիկները հանձնում են չորանոց որական յերկու անգամ՝ կեսորին և աշխատանքային որվա վերջում:

Ծաղիկները չորանոց են հանձնում որական յերկու անգամ նախ՝ այն պատճառով, վոր պարկերի մեջ յերկար մնալուց կարող են տաքանալ, վորպիսի հանգամանքը խիստ բացասաբար է ազդում հումուլթի վորակի վրա և յերկրորդ՝ վորպեսզի հնարավոր լինի կեսորին հանձնած ծաղիկները, նախքան չորանոցում չորացնելը, փոել արևի տակ և թառամեցնել:

Վեգետացիոն շրջանում ծաղիկների բերքահավաք կատարվում է յերեք անգամ՝ առաջին հավաքը՝ հունիսի վերջին կամ հուլիսի սկզբին, յերկրորդ հավաքը՝ հուլիսի կեսերին, յերրորդ հավաքը՝ հուլիսի վերջերին կամ ոգոստոսի սկզբներին:

Առաջին հիմնական հավաքը կատարվում է պլանտացիայի լրիվ ծաղկելու շրջանում և առաջին հավաքի բերքն էլ զգալի չափով ավելի յե հաջորդող հավաքներին:

Աղյուսակ № 6

Ծաղկի սեկ հեկտարի հավաքի օրինակներ Եօրման

№	Ը. Կ.	Աշխատանքի տեսակը	2 տարեկան պլանտացիայից		3 տարեկան պլանտացիայից	
			Արտադրանքի նորման կգ-ներով	Պահանջվում է մարդ-որ	Արտադր. նորման կգ-ներով	Պահանջվում է մարդ-որ
			15	33,3	20	40
1	1-ին բերքահավաք		10	22,6	15	20
2	2-րդ բերքահավաք		6	12	10	10
3	3-րդ բերքահավաք					

Ընդամենը 67,8 — 70

Յերկու տարեկան պլանտացիայի առաջին բերքը մեկ հեկտարից տալիս է մինչև 800 կգ թարմ ծաղիկ: Ավելի բերքատու համարվում են յերեք, չորս և հինգ տարեկան պլանտացիաները:

ՉՈՐԱՑՆԵԼԸ, ԾՐԱՐԵԼԸ ՅԵՎ ՊԱՅԵԼԸ

Ծաղիկները չորացնում են հատուկ չորանոցներում. մինչև չորանոց տանելը խորհուրդ է տրվում ծաղիկները 2—3 ժամ փոել արևի տակ, վորպեսզի թառամեն:

Որվա ընթացքում հավաքած ծաղիկն անմիջապես տեղափոխում են չորանոց, վորտեղ բաքակ շերտով (3—4 սմ վոչ ավելի հաստությամբ) փռում են հատուկ յարուսներով դրված ցանցերի վրա:

Չորացնում են՝ չորանոցն աստիճանաբար տաքացնելով: Չորանոցում ջերմաստիճանը Յ-ի 30—35-ից չպետք է անցնի: Չորանոցում ջերմաստիճանն աստիճանաբար բարձրացնելը հնարավորություն չի տալիս ծաղկի սպիտակ թերթիկներին գերչորանալ, հակառակ դեպքում՝ խառնելու և ծրարելու ժամանակ թերթիկները փշրվում, մանրանում ու թափվում են, վորն ստանդարտի սկզբունքներին չի համապատասխանում:

Չորացումը հավասարաչափ ընթանալու, այն արագացնելու և բորբոսից խուսափելու համար անհրաժեշտ է փոված ծաղիկները 2—3 անգամ

խառնել: Այդ գործողութիւնը շատ զգուշ պիտի
կատարել, վոր չորացած ծաղիկները չփշրվեն,

Չորս մաս թարմ ծաղիկից ստացվում է մեկ
մաս չորացրած, այսինքն՝ 100 կիլոգրամ թարմ
ծաղիկից՝ 25 կիլոգրամ չոր ծաղիկ:

Յեթե ծաղիկի բաժակը յերկու մասով ամուր
սեղմելիս ցրիվ է գալիս, այն ժամանակ նաար-
դեն պատրաստ է ծրարելու համար:

Չորացրած, պատրաստի ծաղիկները ցանցերի
վրայից զգուշութեամբ վերցնում են ու տանում
ծրարելու:

Յեթե ծաղիկները շատ են չորացել և ծրար-
ման ժամանակ փշրվում են, այդպիսի դեպքերում
ծաղիկները մեկ գիշեր առանց ծրարելու թող-
նում են չորանոցում, վորի լուսամուտներն ել
բաց են անում, վորպեսզի ծաղիկները քիչ խո-
նավանան և միայն մյուս առավոտը կանուխ
ծրարում ու հակեր են պատրաստում:

Դալմաթյան յերիցուկի չոր ծաղիկներից կազ-
մում են 50—80—109 կիլոգրամ քաշ ունեցող
հակեր: Հարմար և ստանդարտ հակեր ստանալու
համար խորհուրդ է տրվում ծրարել մամուլների
միջոցով:

Ծրարումից հետո հակերի վրա նշանակվում
է տեղի №-ը, նետտո, բրուտտո քաշը և արտադրող
վայրի հասցեն: Այս մակագրութիւնները պետք
է լինեն պարզ, խոշոր տառերով, լավ, չջնջվող

ներկվող գրված: Ցանկալի յէ այդ մակագրու-
թիւնները կատարել մետաղե տրաֆարետներով:

Դալմաթյան յերիցուկի հակերը պահելու հա-
մար հատկացվում են հատուկ շէնքեր—պահեստ-
ներ: Պահեստները պետք է չոր լինեն և ունե-
նան ողափոխվելու լավ հարմարութիւն. բացի
այդ, պետք է, վոր արեւի շատ ճառագայթներ
մուտք չգործեն այնտեղ:

Հակավորված ծաղիկները (հումուլթը) խոր-
հուրդ չի տրվում յերկար ժամանակ պահեստում
պահել, վորովհետեւ այդ դեպքում ներգործող
նյութը (պիրետրինը) խիստ կերպով պակասում
է, դրա համար ել պետք է առանց յերկար պա-
հելու ուղարկել վերամշակման:

ՀՈՒՄՈՒՅՅԻ (ՉՈՐ ԾԱՂԿԻ) ՎՈՐԱԿԸ

Հակավորվող հումուլթը (չոր ծաղիկը) պետք
է համապատասխանի հետեյալ պահանջներին:

ա) չոր ծաղիկ խոնավութիւնը 10% -ից
ավելի չպետք է լինի, վորովհետեւ ավելի բարձր
խոնավութիւնից ծաղիկները հակերի մեջ կարող
են բորբոսնել և աստիճանաբար փչանալ:

բ) չոր ծաղիկները պետք է ամբողջական
(լրիվ) լինեն, այսինքն՝ նրանց սպիտակ լեզվակ-
ները թափված չալիս լինեն.

գ) թույլատրվող խառնուրդներն են՝
տերևներ և ցողուններ, 3 սմ. -ից վոչ ավելի

յերկարությամբ, 5% մանրացած մասեր, վորոնք անցնում են 2 միլիմետր տրամագծով անցքեր ունեցող լարե մաղերից:

դ) կողմնակի խառնուրդներ՝ որգանական և հանքային.

որգանական խառնուրդներ՝ կողմնակի բույսերի և այլ որգանական նյութերի մասեր՝ 3%.

Հանքային խառնուրդներ՝ ավազ, հող, փոշի, քարի կտորներ և այլն՝ 1%:

ՍԵՐՄԱՑՈՒԻ ԱՏԱՑՈՒՄԸ

Դալմաթյան յերիցուկի սերմը պատրաստվում է հետևյալ կերպ.

Պլանտացիայի լավագույն մասը թողնվում է վորպես սերմանոց, վորը պահանջում է հատուկ խնամքով մշակութուն: Այդ հողամասը պետք է չորս անգամ քաղհանել և ամեն անգամ մոլախոտերը լրիվ կերպով դաշտից դուրս տանել:

Սերմացուի բարձր վորակը կախված է սերմանոցի լավ մշակութունից ու խնամքից:

Սերմատանալու համար պլանտացիան թողնվում է մինչև լրիվ հասունություն, այսինքն՝ այնքան, մինչև վոր յեզրի ծաղիկները (սպիտակ յեզվակները) թառամեն և ծաղկային զամբյուղները գորշանան ու մասամբ չորանան:

Սերմացուի համար թողնված ծաղիկների հավաքի ժամանակը ճիշտ վորոշելուց է կախված սերմերի վորակն ու ծլունակության տոկոսը:

Հասունացած ծաղիկների զամբյուղները հա-

վաքվում և չորացվում են չորանոցներում ու ծածկերի տակ: Սերմը պետք է հավաքել չոր, արևոտ յեղանակին: Չոր զամբյուղները հեշտությամբ ձեռքով փշրվում են և քամհարվում:

Մեծ քանակությամբ սերմացու ունենալու դեպքում անհրաժեշտ է սերմը ծեծել կալում: Սերմի կորստից խուսափելու և մաքուր սերմ ստանալու համար կալը պետք է ցեմենտով պատել:

Նկ. 13. Սերմը մաքրելը

Կալսելուց հետո քամհարվում է քամհար մեքենայով, իսկ վերջնականապես մաքրվում է ձեռքի մաղով:

Քամհարման ժամանակ ստացվող մնացորդների կորստից խուսափելու համար, վորոնք նույն-

պէս շատ արժեքավոր են և ոգտագործվում են պիրետրին ստանալու համար, անհրաժեշտ ե քամհարել փակ շենքում:

Քամհար մեքենայի ճիշտ կանոնավորման համար պետք ե արհեստական հակառակ հոսանքների հարմարություն պատրաստել, ստեղծելով թարմ ողի անհրաժեշտ հոսանք:

Սերմերը ծրարվում են կրկնակի բյազից կամ խիտ կտավից պատրաստած հատուկ ստանդարտ պարկերի մեջ՝ 20 կիլոգրամ նետու քաշով:

Աղյուսակ № 7

Մի ծաղկի բաժը կգ-ով, մի ծաղկից յեվ մի կիլոգրամ ծաղկից ստացվող սերմի բիվը

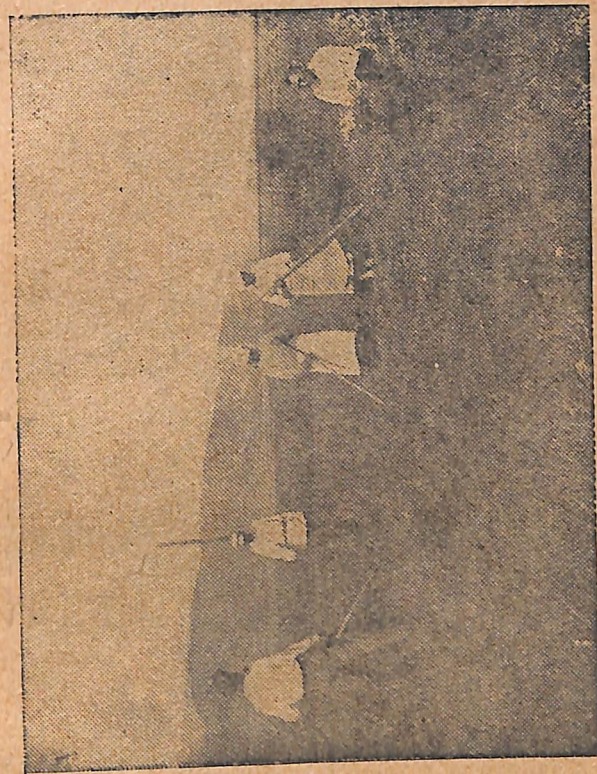
Մեկ ծաղկի քաշը գրամներով				Մեկ ծաղկի քաշը գրամ ներով		Սերմի քանակը		Մեկ կիլոգրամ ծաղկից			
Վորպես ապրանք		Սերմա- ցուկի համար		Մեկ ծաղկի քաշը գրամ ներով		Սերմի քանակը		Մեկ կիլոգրամ ծաղկից			
Չորացրած	Չորացրած	Չորացրած	Չորացրած	Սերմ	Տականք	Մեկ ծաղկից	1 կիլոգրամ սերմում	Սերմ	Տականք	Սալմի 0/0-ը	Տականքի 0/0-ը
0,78	0,24	0,50	0,37	0,22	0'13	200 հատ	1000000 հատ	400 գր.	186 գր.	40,0	18,6

Սերմացու պատրաստելու ժամանակ ստացված տականքը ծրարվում ե 30 կիլոգրամանոց պարկերում և վրան հատուկ մակագրություններ արվում:

ԴԱԼՄԱԹՅԱՆ ՅԵՐԻՑՈՒԿԻ ՓՐԵՐԸ

(ցողուններն ու ճեղքները)

Դալմաթյան յերիցուկի փրերն ոգտագործվում են նույն նպատակի համար և նույն ձևով, ինչպես ծաղիկները:

Նկ. 14. Փրերի հունձը

Փրերն զգալիորեն ավելի պակաս պիրետրին են պարունակում, քան ծաղիկները: Ծաղիկները

Նկ. 15. Փրերը դեղերը

մեջ պիրետրինի քանակը կազմում է $1,6^{\circ}/_{\circ}$, իսկ փրերի մեջ՝ $0,4^{\circ}/_{\circ}$:

Զնայած պիրետրինի պարունակության այսպիսի զգալի տարբերության, անպայման պետք է ոգտագործել նաև փրերը, վորովհետև յեթե մեկ հեկտարից ստանում ենք 250—350 կիլոգրամ չոր ծաղիկ, ապա չոր փրեր ստացվում է 1000 կիլոգրամ, այսինքն՝ ծաղկից յերեք անգամ ավելի:

Փրերը հնձվում են ծաղիկների վերջնական բերքահավաքից հետո:

Փրերը հնձվում են ճիշտ այնպես, ինչպես խոտը՝ մանգաղներով կամ գերանդիով, իսկ յեթե հողամասը հարթ է, ապա կարելի յե հնձել խոտհար մեքենայով:

Փրերը չորացվում են պլանտացիայում ճիշտ նույն յեղանակով, ինչպես խոտը: Զորացած փրերը հավաքում—կույտեր են կազմում, ապա պլանտացիայից տեղափոխում են և դիզում:

Դալմաթյան յերիցուկի փրերը սովորական խոտի նման մամլում, հակեր են կազմում, վորպեսզի տեղափոխելը հեշտ լինի:

Զոր փրերը պետք է պահել ծածկի տակ, իսկ յեթե հնարավորություն չկա և ստիպված են լինում պահել բացօթյա, ապա պետք է լավ դեզեր կազմել և վերևից բրեզենտով ծածկել, վորպեսզի մթնոլորտային տեղումները չփչացնեն:

Յերիցուկի փրերն սկսում են հնձել 2—3 տարեկանից սկսած:

Փրեր հնձելը մեծ չափով բարելավում է դալմաթյան յերիցուկի բույսի զարգացումը, վորովհետև այդ դեպքում ավելի պակաս խոնավություն է կուտակվում, վորպիսի հանգամանքը յերիցուկը պաշտպանում է արմատային փտախտով հիվանդանալուց:

Աղյուսակ № 8.

Փրերի հավաքման մեկ անկառի որինեթիւ նորման.

№ ըստ կարգի	Աշխատանքի տեսակը	Մեկ հեկտարի արտադրանքի նորման	Մեկ հեկտարին պահանջվում է մաքուր
		ման	մաքուր
1	Փրերը հնձելը	0,2 հեկտ.	5
2	Կույտեր կազմելը	0,5 >	2
3	Փոխադրելը	2 տոնն	1
4	Դիզելը	3 >	1
5	Մամլելը	1 >	2

Վ Ե Ր Ա Մ Շ Ա Կ Վ ՈՒ Մ

Դալմաթյան յերիցուկի չոր ծաղիկները հատուկ աղացներում աղում են մինչև մանր փոշի դառնալը, վորը կոչվում է դալմաթյան փոշի:

Դալմաթյան փոշին պահվում է հերմետիկ կերպով փակվող թիթեղյա կամ ապակյա անոթներում:

Այսպես հերմետիկ կերպով է ծրարվում, վոր ներգործող նյութը՝ պիրետրինը չցնդի:

Պիրետրինը յեթերատու յուղ է և դալմաթյան յերիցուկի փոշուց ստացվում է եկստրակտացման միջոցով:

Եկստրակտացումը կատարվում է սպիրտով, յեթերով, բենզինով և այլն:

Փրերը վերամշակվում են նույն յեղանակով, ինչպես ծաղիկները:

Իրենց աշխատանքներին մեծ ուժանդակություն ցույց տալու և կարևոր ցուցումների համար հեղինակները շնորհակալություն են հայտնում Հայֆիլի գիտ. աշխ. ընկ 2. Աստվածատրքյանին, Լեկտեխսիրիոյի Հայաստանի լիազոր ընկ. Ա. Հարությունյանին և Գետավանի նախկին խորհանտեսության գիրեկտոր ընկ. Վ. Գեվորգյանին:

ՔՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան	3
1. Ներածութիւն	8
2. Դալմաթիան յերիցուկ	10
3. Դալմաթիան յերիցուկի մշակման շրջանները	13
4. Հողային-կլիմայական պայմանները	15
5. Հողամասի ընտրութիւնը	16
6. Հողի նախապատրաստումը	17
7. Սերմացու	18
8. Տնկարանի հիմնադրումը	19
Տնկարանի խնամքը	24
9. Պլանտացիա	28
ա) Պլանտացիայի հիմնադրումը սածիլներով	28
բ) Պլանտացիայի խնամքը	29
գ) Յերիցուկի ցանքը (սերմերով)	32
դ) Յերիցուկի ցանքի խնամքը	35
10. Դալմաթիան յերիցուկի բերքահավաքը	38
11. Զորացումը, ծրարումը և պահելը	41
12. Հումուլթի (չոր ծաղիկների) վորակը	43
13. Սերմերի ստացումը	44
14. Դալմաթիան յերիցուկի փրերը (ցողուններ և տերևներ)	47
15. Վերամշակում	50

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0977682

27 ИЮЛ 1937

9166 23 4.

357

3786

НАРКОМЗЕМ АРМ. ССР
ЗЕРНОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Адамян С. и Хримлян А.

АГРОТЕХНИКА
ДАЛМАТСКОЙ РОМАШКИ

Сельхозгиз, Ереван, 1987 г.